

RAPPORT

Mer jämställt sparande

4 mars 2022

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	4
Utgångspunkter	5
Uppdraget och rapportens syfte	5
Ett ändamålsenligt sparbeteende	5
Sparande, sparbeteende och finansiell kunskap	7
Finansiell förståelse behövs för medvetna val	7
Finansiell förmåga och finansiell kunskap	9
Förväntningar och sociala faktorer	9
Rådgivning	10
Ett pensionssystem med fondsparande	10
Grundskolan	11
Konsumentupplysning	11
Förslag på åtgärder	12
Kvinnor som särskild målgrupp för utbildningsinsatser	12
Grundskolan	13
Hushållsundersökningar	13
Finansiering av nya projekt	13

Finansinspektionen
Box 7821, 103 97 Stockholm
Besöksadress Brunnsgatan 3
Telefon +46 8 408 980 00
finansinspektionen@fi.se
www.fi.se

Förord

Finansinspektionen (FI) har genom en ändring av regleringsbrevet för budgetåret 2022 fått i uppdrag att lämna förslag till åtgärder för att främja ett mer jämställt sparande, exempelvis genom insatser som riktas mot att stärka kvinnors finansiella kunskap. När uppdraget genomförs ska myndigheten inhämta kunskap och erfarenhet från Konsumentverket och Pensionsmyndigheten samt se till att myndighetens förslag inte överlappar förslagen från Kommissionen för jämställda livsinkomster. Vi har i detta arbete genomfört möten med Konsumentverket och Pensionsmyndigheten och fått ta del av deras kunskap och erfarenheter. Vi redovisar resultatet av uppdraget i form av denna rapport.

Stockholm 4 mars 2022

Erik Thedéen
Generaldirektör

Sammanfattning

Jämställdhet är en spegling av förhållanden i samhället i stort. Faktorer som fördelning av inkomster och tillgångar mellan män och kvinnor ligger utanför detta uppdrag, som handlar om ett mer jämställt sparande. Vad som är ett lämpligt sparande för en viss person beror på en rad faktorer, varav många är individuella. Vad som bör eftersträvas i det här sammanhanget är jämställda förutsättningar att fatta väl övervägda och ändamålsenliga beslut om sparande utifrån den egna situationen. Grundläggande kunskaper behöver ges i grundskolan så att alla får samma förutsättningar. Senare i livet behöver kunskaperna byggas på och tillgång till information och utbildningsmaterial finnas tillgängligt för dem som vill och behöver öka sina kunskaper.

Förslag på åtgärder utifrån uppdraget:

- Utbildningsinsatser med kvinnor som särskild målgrupp.
- Kompletterande läromedel om långsiktigt sparande för grundskolan.
- Kontinuerliga hushållsundersökningar för att mäta resultat över tid.

Åtgärder som bidrar till mindre skillnader i finansiella kunskaper passar väl in i ett arbete för att skapa mer likvärdiga förutsättningar på finansmarknaderna för kvinnor och män.

Utgångspunkter

Uppdraget och rapportens syfte

Rubriken på uppdraget i FI:s regleringsbrev är Mer jämställt sparande. Där anges specifikt att FI ”ska lämna förslag till åtgärder för att främja ett mer jämställt sparande, exempelvis genom insatser som riktas mot att stärka kvinnors finansiella kunskap.” Som bakgrund nämns att kvinnor och män hanterar sitt finansiella sparande på olika sätt. I kombination med hänvisningen till finansiell kunskap pekar det på att uppdraget handlar om att påverka kvinnors sparbeteende. Det är också så FI tolkar uppdraget.

I uppdraget nämns även att ”[m]än har mer än dubbelt så stora inkomster av försäljning av finansiella tillgångar”. Ett mått kopplat till försäljningar påverkas av i vilken utsträckning innehavaren omsätter (säljer och köper) sina tillgångar. Eftersom män hanterar sitt sparande mer aktivt är det inte ett självklart mått på skillnader i hur stora tillgångar kvinnor och män har. Även utan förmögenhetsstatistik och andra mer direkta mått på hur tillgångar är fördelade går det dock att utgå ifrån att män i genomsnitt har större finansiella tillgångar än kvinnor.¹ En trolig förklaring till detta är att män (i genomsnitt) har högre livsinkomster än kvinnor och därmed utrymme att spara mer över tid. Det finns även skillnader i hur kvinnor och män fördelar sina tillgångar mellan sparformer, vilket vi återkommer till.

I så måtto är dessa tecken på bristande jämställdhet en spegling av förhållanden i samhället i stort. Faktorer som fördelningen av inkomster och tillgångar mellan kvinnor och män ligger dock utanför vårt uppdrag. Att regeringen i uppdraget anger att FI:s förslag inte ska överlappa förslagen från Kommissionen för jämställda livsinkomster pekar i samma riktning.

Ett ändamålsenligt sparbeteende

Av uppdraget framgår att FI:s förslag i första hand bör avse åtgärder för att nå kvinnor. Men eftersom kön typiskt sett inte är en viktig faktor för vad som är ett ändamålsenligt sparbeteende, är det budskap som bör förmedlas lika giltigt för män. Det är inte så att män (i genomsnitt) sparar mer rationellt än kvinnor (i genomsnitt). För en genomsnittlig sparare är det till exempel inte ändamålsenligt att göra täta omplaceringar, eftersom det leder till transaktionskostnader som

¹ Ett belägg är att män har betydligt högre inkomst av kapital. Se Kartläggning av hur offentliga stödåtgärder fördelas mellan kvinnor och män, samt översyn av myndigheters information och vägledning ur ett jämställdhetsperspektiv, Kommissionen för jämställda livsinkomster, januari 2021, s. 53 (http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2020/06/PM-Delredovisning_f%C3%B6rdelning-av-offentliga-st%C3%B6d%C3%A5tg%C3%A4rder-mellan-kvinnor-och-m%C3%A4n1.pdf).

normalt inte uppvägs av högre avkastning. Vad som ska läggas i begreppet *jämställt sparande* är inte uppenbart, men som utgångspunkt handlar det inte om att kvinnor bör imitera mäns sparbeteende.

Till detta kommer att vad som är ett lämpligt sparande för en viss person beror på en rad faktorer, varav många är individuella. Vad som bör eftersträvas i det här sammanhanget är *jämställda förutsättningar* att fatta väl övervägda och ändamålsenliga beslut om sparande utifrån den egna situationen.

Det är även viktigt att hålla i minnet – som så ofta när skillnader mellan kvinnor och män avhandlas – att skillnaderna i sparbeteende är långt större inom grupperna kvinnor respektive män än mellan en genomsnittlig kvinna och en genomsnittlig man. I rapporten förs resonemangen likväl delvis i termer av gruppgenomsnitt.

Sparande, sparbeteende och finansiell kunskap

Sparande är ett flytande begrepp som i vardagligt tal används för att beskriva både förändringar i finansiella tillgångar över tid och de totala tillgångar som en person har. Begreppet sparbeteende kan därför rymma både hur mycket en person sparar och på vilket sätt hen fördelar sina tillgångar mellan olika typer av placeringar.

I grundläggande ekonomisk bemärkelse definieras sparande som skillnaden mellan inkomster och utgifter. Mätt över tid motsvarar sparandet förändringen i finansiella nettotillgångar.² Eftersom en person under en viss period kan ha större utgifter än inkomster kan sparandet vara negativt, vilket i så fall gör att nettotillgångarna minskar. Negativt sparande under en period innebär att personen antingen har minskat sina bruttotillgångar eller tagit lån. Omvänt kan ett positivt sparande motsvaras antingen av att tillgångarna har ökat eller av att skulderna har minskat.

Bilden kompliceras av att hushåll i hög grad använder lån för att finansiera köp av bostäder, som definieras som reala tillgångar. Det betyder att motposten till en finansiell skuld kan vara en real tillgång. Bostaden utgör för många hushåll dessutom den överlägset största tillgångsposten. Bostadsköp påverkar alltså i hög grad sparandet hos enskilda hushåll. Det gäller både före ett köp, när ett sparmål kan vara att samla ihop till en kontantinsats, och efter, när amorteringar på tagna lån kan vara en viktig – eller till och med obligatorisk – form för sparande.

Det här betyder att i sparande i vid bemärkelse ingår även beslut om att låna, liksom att betala av på lån (amortera). Kunskap om sparande måste alltså kopplas samman med kunskaper om lån för att en person ska kunna få ett samlat grepp på sin ekonomi.

Finansiell förståelse behövs för medvetna val

Finansiell förståelse handlar ytterst om hur inkomster och risker fördelas över livets olika faser med hjälp av sparande, lån, försäkringar samt placeringar i finansiella och reala tillgångar.

Det är därför nödvändigt att koncentrera beslutsproblemen i mer generella råd och tumregler som de flesta kan förstå och tillämpa. Detta är kärnan i finansiell folkbildning, som i sin tur bygger på elementära kunskaper om privatekonomi och

² Nettoförmögenheten – skillnaden i värdet på tillgångar och skulder – kan även påverkas av värdeförändringar, till exempel genom att kursen på en aktie eller fond stiger. Sådana förändringar ingår inte i mått på sparande, men påverkar givetvis den mängd tillgångar som en person äger och har att hantera.

finansiella frågor – en form av finansiell läskunnighet – som bör förmedlas redan på grundskolenivå. Vi återkommer till det längre fram i rapporten.

Finansiell förståelse handlar om sådant som vikten av buffertsparande och försäkringsskydd, insikter om skulder (räntor och amorteringar), kunskaper om hur långsiktigt fond- och pensionssparande fungerar, inklusive betydelsen av risk och avgifter. Kön har inte en självständig roll i den här typen av beslut. Någon anledning att förmedla olika kunskaper till kvinnor respektive män finns därför inte.

Ofrånkomligen är den kunskap som går att förmedla via folkbildning av generell natur. Vad som är ett lämpligt sparande för en viss person påverkas av personliga förhållanden som ekonomi, ålder och preferenser. Eftersom människor är olika kommer det att – och bör det – finnas skillnader i hur olika personer sparar. Och eftersom till exempel inkomster – en avgörande faktor – är ojämnt fördelade mellan kvinnor och män är det naturligt att kvinnor sparar annorlunda än män.

Det betyder inte att alla skillnader som kan observeras i faktiskt beteende är rationella och ändamålsenliga. Ett exempel är att undersökningar visar att män skattar sina egna kunskaper om finansmarknader högre än kvinnor.³ Det är förenligt med undersökningar som visar att män tar större risker och hanterar sitt sparande mer aktivt.⁴

Under flera decennier har risktagande belönats med hög avkastning. Givet att män tar större risk kan det antas att det därmed gått bättre för mannen än för kvinnan. Det går dock inte att med det som grund säga att mannens sparande är bättre eller att mer kunskap skulle få kvinnan att överta mannens spararbeteende. Det kan lika väl vara så att många män genom mer kunskap skulle inse att de har tagit risker som de inte borde ha tagit och att det är oklokt för en normalsparare att omsätta aktier i hög takt. Om detta får dem att ändra sitt sparande skulle det även påverka bilden av den genomsnittlige mannens beteende. Kvinnor har i genomsnitt mindre tilltro till sin finansiella förmåga än män⁵. Med mer finansiell kunskap skulle kvinnor kanske i många fall komma fram till att lite mer risktagande är rimligt, givet de förutsättningar de lever under. Eller så skulle de behålla sitt sparande och känna en större tilltro till att de har agerat klokt.

En person som lär sig mer kan tänkas öka sitt risktagande, medan en annan minskar det. Och båda kan på så sätt få en tryggare privatekonomi med ett sparande som är bättre anpassat till hens egna ekonomiska förutsättningar och preferenser.

³ Fearless woman: Financial literacy and stock market participation; Tabea Bucher-Koenen, Rob Alessie, Annamaria Lusardi, and Maarten van Rooij.

⁴ <https://publikationer.konsumentverket.se/produkter-och-tjanster/finansiella-tjanster/rapport-2018-18-langsiktigt-sparande-en-ojamstalld-marknad>

⁵ Fearless woman: Financial literacy and stock market participation; Tabea Bucher-Koenen, Rob Alessie, Annamaria Lusardi, and Maarten van Rooij.

Förändringar kan alltså vara gynnsamma för enskilda individer även om de går i olika riktning.

Exemplet visar att en utmaning – bland många – inom finansiell folkbildning är att det är svårt att avläsa effekterna i termer av ändrat beteende. Detta understryker att ett mål för finansiell folkbildning bör vara att motverka kunskapsskillnader, inte att främja ett visst beteende. Det är med detta som utgångspunkt som vi här redovisar FI:s förslag för att främja finansiell folkbildning.

Finansiell förmåga och finansiell kunskap

Finansiell förmåga är inte detsamma som finansiell kunskap, utan mäter den grundkunskap som krävs för att förstå finansiell information. Finansiell kunskap är den kunskap som behövs för att förstå finansmarknaden och för att kunna göra väl överlagda val för sin privatekonomi. Utan finansiell förmåga är det svårt att ta till sig finansiell kunskap. Det är exempelvis svårt att jämföra olika alternativ utan förmågan att räkna procent.

Finansiell förmåga mäts internationellt med hjälp av ett antal gemensamma frågor. Kvinnor har generellt lägre finansiell förmåga än män i alla mätningar. Senaste mätningen i Sverige publicerades 2020.⁶ Bilden är dock mer komplicerad. Kvinnor tenderar att välja svarsalternativ som ”jag vet inte” i högre utsträckning än män. Om det alternativet inte finns ökar andelen rätt svar bland kvinnor.⁷

Pensionsmyndigheten gör undersökningar om upplevd kunskap, som visar att tron på den egna förmågan är högre hos män än hos kvinnor.

Förväntningar och sociala faktorer

Många faktorer kan påverka skillnaderna i kunskap om och intresse för finansiella frågor mellan män och kvinnor. Däribland ingår förväntningar från omvärlden, intressen, uppfostran, bemötande. Både män och kvinnor lär sig sociala förväntningar genom socialiseringsprocessen och betar sig generellt sett i linje med dessa.

Vi kan se spår av de här sociala förväntningarna bland annat i föreningen Unga aktiesparares medlemsstatistik. År 2021 hade Unga aktiesparare 10 200 medlemmar. Av dessa var ungefär 35 procent kvinnor, en andel som dock har ökat de senaste åren. Även när det gäller hur de har blivit medlemmar i föreningen finns det stora könsskillnader. Bland de som har blivit medlemmar på eget initiativ är 40 procent kvinnor. Bland de som har fått ett medlemskap i gåva är 30 procent

⁶ Se <https://www.fi.se/contentassets/5b622c8e76f04dbfaf390f2a72367052/hushallens-ekonomi-2020-rapport.pdf>.

⁷ Fearless woman: Financial literacy and stock market participation; Tabea Bucher-Koenen, Rob Alessie, Annamaria Lusardi, and Maarten van Rooij.

kvinnor. Liknande skillnader finns i Aktiespararnas Riksförbund, där 77 procent av medlemmarna 2021 var män.

Skillnader när det kommer till sociala faktorer och förväntningar skulle kunna bistå med en förklaring till olikheter i intressen mellan kvinnor och män när det kommer till privatekonomiska frågor. Det innebär att det kan krävas större insatser för att nå ut med information till kvinnor, vilket är en utmaning i arbetet med att jämna ut skillnader i förutsättningarna för sparande.

Rådgivning

Det är vanligare att kvinnor tar råd när de väljer fonder. Något mer än hälften vänder sig till en bankman eller en annan finansiell rådgivare, medan en fjärdedel tar råd från familj och bekanta. Bland männen letar hälften fonder själva. Endast 40 procent vänder sig till en bankman eller en finansiell rådgivare.⁸

Generellt sett är det klokt att inhämta råd inför komplicerade beslut. Erfarenheter visar dock att det på finansmarknaden är vanligt att det som kallas rådgivning fungerar som försäljning och att råden styrs mer av vad som gynnar den som ger rådet än kunden. FI har därför under många år prioriterat rådgivning i tillsynen och inte minst konstaterat att provisioner kan motivera rådgivare att rekommendera val som inte överensstämmer med kundens bästa.

Vad som bör göras för att förbättra rådgivningen är en fråga som ligger utanför den här rapporten. Det finns dock en koppling genom att kunder med bättre finansiella kunskaper kan granska råd mer kritiskt och ställa rätt frågor till rådgivaren. Mer insatta kunder skulle göra det svårare för de finansiella företag som tillhandahåller rådgivning att sälja onödigt dyra produkter till sina kunder.

Ett pensionssystem med fondsparande

I premiepensionssystemet ingår att spararna ska kunna välja fonder. Även om det finns en fond för dem som inte kan eller vill välja gör det stora antalet fonder i systemet att sparare kan välja andra fonder. Även i tjänstepensioner ingår val av fonder.

På nytt därför spelar finansiell kunskap stor roll, något som Pensionsmyndigheten uppmärksammar. I Pensionsmyndighetens senaste undersökning (2021) svarade män och kvinnor olika på påståendena ”Jag tycker jag har goda kunskaper om pensionssparande” och ”Jag förstår ekonomiska uttryck och begrepp”. I båda fallen skattar män sin kunskap högre än kvinnor.

⁸ <https://www.fondbolagen.se/aktuellt/pressrum/pressmeddelanden/sa-valjer-vi-fonder-kvinnor-tar-rad-man-valjer-sjalva/>.

Svaren tyder på att kvinnor med ökad kunskap kan göra fler medvetna val, val som passar deras önskemål och behov. Att rikta särskilda utbildningsinsatser om pensioner och pensionssparande till kvinnor kan därför vara motiverat.

Grundskolan

Att ha kunskap om finansiell risk är fundamentalt för att kunna göra medvetna val inom långsiktigt sparande och det ingår i begreppet finansiell läsförmåga. Det är en förmåga som alla konsumenter på den svenska finansmarknaden behöver för att förstå finansiell information och kunna göra de val som passar den egna situationen bäst. Här kan förändringar i skolundervisningen ge mer jämställda förutsättningar.

Att utöka undervisningen om långsiktigt sparande i skolan är en åtgärd som Konsumentverket tidigare har föreslagit för ett mer jämställt sparande.⁹ I grundskolan finns privatekonomi i läroplanerna för hem- och konsumentkunskap, matematik och samhällskunskap. Från höstterminen 2022 finns en ny läroplan i hem- och konsumentkunskap med något utökad skrivning om sparande.

För att en konsument ska kunna ta till sig finansiell information och rådgivning, och med detta som utgångspunkt göra medvetna egna val, behöver konsumenter grundläggande finansiell förmåga. Det betyder att undervisningen bör innehålla resonemang om finansiell risk samt att begreppet fond behöver förklaras tillsammans med begreppen aktie och obligation. Undervisning om långsiktigt sparande behöver ge kunskaper om risker och möjligheter med olika sparformer. Det är särskilt viktigt för dem som inte kan få kunskapen hemifrån. Med tanke på vilken betydelse sparande och val av sparformer numera har för människors välfärd över livscykeln, är bättre utbildning från unga år därför en jämställdhetsfråga som spänner över fler dimensioner än kön.

Konsumentupplysning

Med grundläggande kunskap – finansiell förmåga – är det möjligt att förstå finansiell information och lära sig mer. Finansmarknaden förändras med nya regler och nya tjänster. Att alla konsumenter ska ha full kunskap om allt inför varje beslut är orimligt att eftersträva. Förutom olika utbildningsinsatser fyller upplysningstjänsterna en viktig funktion. Konsumentverkets vägledningstjänst Hallå konsument, Konsumenternas bank- och finansbyrå samt Konsumenternas Försäkringsbyrå svarar på konsumentfrågor om finansmarknaden. Budget- och skuldrådgivningen i kommunerna hjälper konsumenter som har problem med sin ekonomi.

⁹ <https://publikationer.konsumentverket.se/produkter-och-tjanster/finansiella-tjanster/rapport-2018-18-langsiktigt-sparande-en-ojamstalld-marknad>.

Förslag på åtgärder

Som FI framhåller ovan påverkas människors sparbeteende av en rad faktorer. Syftet med denna rapport är primärt att lämna förslag som verkar via bättre finansiella kunskaper. Åtgärder som bidrar till mindre skillnader i finansiella kunskaper passar väl in i ett arbete för att skapa mer likvärdiga förutsättningar på finansmarknaderna för kvinnor och män.

FI arbetar med finansiell folkbildning sedan 2008. I första hand utbildar vi (tillsammans med Nationella nätverket för finansiell folkbildning) personer som i sin yrkesroll eller på annat sätt förmedlar kunskaperna vidare. Vi producerar också utbildningsmaterial för lärare i olika utbildningsformer (grundskolan, gymnasiet och SFI-undervisningen).

I många av våra utbildningsprojekt deltar fler kvinnor än män. Det avspeglar att de yrkesgrupper vi vänder oss till, som budget- och skuldrådgivare, hem- och konsumentkunskapslärare, diakoner, barnmorskor och personalvetare, domineras av kvinnor. Vi har ingen information om dem som sedan får kunskapen vidareförmedlad.

Innehållet i kurserna varierar beroende på vilka personer de olika yrkesgrupperna har kontakt med i sitt arbete. De som vidarebildar möter ofta människor i olika livshändelser som gör att behovet av finansiella kunskaper ökar. Det kan exempelvis gälla nyblivna föräldrar, nyanlända, seniorer eller människor som har fått ekonomiska problem som de behöver hjälp och kunskaper för att reda ut. I det här arbetet är det lika viktigt att nå kvinnor som män. Alla behöver förstå sig på sparande och privatekonomi; både kvinnor och män blir föräldrar, både kvinnor och män kan hamna i ekonomiskt trångmål och så vidare.

Kvinnor som särskild målgrupp för utbildningsinsatser

Den finansiella förmågan, den upplevda kunskapen, det finansiella självförtroendet och riskviljan skiljer sig generellt åt mellan kvinnor och män. Män ligger högre i samtliga kategorier. Det är inte självklart att högre riskvilja är något eftersträvansvärt. Däremot finns det skäl att försöka höja kvinnors finansiella förmåga samt upplevda kunskap och finansiella självförtroende. Eftersom kvinnor söker rådgivning i högre utsträckning än män kan ökad kunskap hos kvinnor ge fler kunniga konsumenter som ställer frågor och förstår de finansiella produkter de köper. Det motiverar att insatser riktas direkt till kvinnor som särskild målgrupp.

Vi arbetar i dag med så kallade vidareförmedlare för att nå ut brett. För att nå enskilda konsumenter kan riktade digitala utbildnings- och informationsinsatser ge

spridning. Utbildningarna bör baseras på de behov som olika åldersgrupper har och utgå från svenska folkets internetvanor.¹⁰

Vi har lång erfarenhet av finansiell folkbildning, men att rikta insatser direkt till enskilda konsumenter skulle vara ett nytt område med en ny målgrupp för FI. Det förutsätter ett långsiktigt arbete mot ett mer jämställt sparande.

Grundskolan

Finansiell förmåga är grundläggande för att förstå finansiell information och för att senare kunna bygga på med finansiell kunskap. Denna förmåga behöver alla som lever i Sverige, där ansvaret för både valet av viktiga finansiella tjänster (betalkonto, lån, pension och så vidare) och hanteringen av dessa tjänster ligger på den enskilde. Förutom grundläggande räknefärdighet behövs alltså kunskaper om sparande.

Många lär sig privatekonomi hemma av intresserade föräldrar. De unga som inte får kunskapen hemifrån bör få möjlighet att bygga upp den finansiella förmågan i skolan. Utbildning är en avgörande förutsättning för att nå mål om mer jämställda förutsättningar för sparande i fler avseenden än relationen mellan kvinnor och män.

Hösten 2022 börjar en ny läroplan för ämnet hem- och konsumentkunskap att gälla. I tidigare läroböcker i ämnet har långsiktigt sparande saknats. I de reviderade nya upplagorna kvarstår den bristen.

FI anser därför att det behövs kompletterande läromaterial om långsiktigt sparande för grundskolan.

Hushållsundersökningar

FI mäter den finansiella förmågan nationellt vart tredje år. För att utvärdera och utveckla insatser mot enskilda bör detta utvidgas till en bredare hushållsundersökning. Att öka kunskaperna nationellt är ett långsiktigt arbete och resultaten behöver mätas över tid.

Finansiering av nya projekt

De projekt som FI i dag driver och finansierar handlar till stor del om olika livshändelser och riktas till särskilda grupper som på olika sätt är ekonomiskt utsatta. För att kunna fortsätta driva dem och samtidigt starta nya projekt med inriktning mot enskilda för ett mer jämställt sparande behövs ett årligt tillskott av medel.

¹⁰ Rapport: Svenskarna och internet 2021.